

Юлія СОКОЛОВА

ΕΙ Ι ΟΑΙ ΟΒΑΟΨΒ ΕΑΙ ΨΟΑΕΟ ΟΑ ΔΕΙ ΕΙ ΑΑ ΑΕΑΑΑ ΕΙ ΔΙ Ι ΔΑΟΨΕ

Розглянуто питання, пов'язані з причинами та наслідками концентрації капіталу корпорацій, виникненням та змістом поняття „ринкова влада”, основними проблемами, що виникають у корпорацій внаслідок подальшої концентрації. Запропоновано шляхи протидії надмірній концентрації капіталу та ринкової влади корпорацій.

Однією з характерних рис світової економіки другої половини ХХ сторіччя є формування великих ринків, які об'єднують декілька національних. Зростання ринку призводить до зменшення ринкової частки окремого підприємства, ускладнює його доступ до основних ресурсів, ставить під загрозу його існування. Тому, одним з головних засобів зміцнення конкурентної ринкової позиції компанії, здобуття конкурентної переваги та посилення ринкової влади становиться концентрація капіталу. Впродовж двох сторіч концентрація підприємств, особливо промислових та фінансових установ, складала основу їх життєздатності у довгостроковому періоді.

Питаннями концентрації капіталу займалися та продовжують займатися провідні економісти та науковці, починаючи з ХVІІІ сторіччя та закінчуючи дійсним етапом розвитку економічних відносин. Серед них особливу увагу слід приділити працям А. Сміта, К. Маркса, А. Берлома, Г. Минса, Дж. К. Гэлбрейта, Е. Х. Чемберлена, Дж. Робинсон, Ф. Шеррера, Ж. Тироля, В. М. Гальперина, С. Б. Авдашевої та інших. В працях цих вчених питання концентрації капіталу розглядалися, як з точки зору формування великих економічних суб'єктів, так і з точки зору надбання цими суб'єктами монопольної влади. При цьому, якщо дослідники ХІХ та першої половини ХХ ст. використовували категорію „монопольна влада”, як наслідок концентрації, то дослідники кінця ХХ ст. ввели до економічної теорії категорію „ринкова влада”.

Метою статті є визначення мотивів та наслідків концентрації капіталу корпорацій, сучасних тенденцій концентрації капіталу та основних напрямків цього процесу.

В процесі розвитку корпоративних структур відбувається послідовне зникнення роздробленості капіталу, таким чином, поступово вводиться поняття концентрації. Концентрацію пов'язують з ефектом економії на масштабі виробництва, посиленням ринкової позиції та збільшенням ринкової частки, покращенням доступу до ресурсів, завоюванням конкурентних переваг, формуванням монополій та перетворенням досконалої конкуренції на недосконалу. Так, порівнюючи поведінку компаній в умовах досконалої та недосконалої конкуренції Дж. Робінсон [1] показала, що великі компанії мають можливість підтримувати більш високу ціну, ніж могли б мати в умовах досконалої конкуренції. Таким чином, концентрація капіталу є діалектичним поняттям: з одного боку концентрація є передумовою зростання конкурентоспроможності як корпорації, так і національної економіки, прискорення темпів економічного зростання та підвищення суспільного добробуту, а з іншого боку концентрація капіталу може призвести до монополізації ринку. Хоча, еволюція ринкових відносин показала, що досягти абсолютної концентрації неможливо, навіть незважаючи на появу надпотужних транснаціональних корпорацій. Тому міркування щодо монополізації економіки в наслідок концентрації капіталу [2, с. 57-58], які були висунуті в кінці ХІХ та на початку ХХ сторіччя не підтвердилися. На нашу думку, цей результат лише в деякій мірі пов'язаний з антимонопольним законодавством. Більш вагомими причинами цього є: по-перше, те, що концентрація капіталу, після другої світової війни, стала стрімко виходити за межі національних економік; по-друге, існування внутрішніх обмежень корпоративного росту, які об'єктивно пов'язані з проблемами масштабу керованості, тобто управлінськими факторами; по-третє, з точки зору ефективної організації виробничого процесу економічно доцільним є використання незалежних спеціалізованих економічних агентів, замість власних виробничих потужностей, інтелектуального та фінансового капіталу (кооперація, аутсорсинг).

Дослідження, присвячені питанням „ринкової влади” широко висвітлювалися в працях, які були присвячені теорії організації галузі [2, 3, 4]. Найбільш повно структуру та механізми теорії організації галузі розкрив російський академік Гальперін В.М [5]. На його думку теорія організації галузі концентрує

увагу на трьох групах проблем. Перша охоплює питання теорії фірми – її масштаб, сферу діяльності, організацію і поведінку. Друга – це недосконала конкуренція. Зокрема, теорія організації промисловості досліджує умови отримання ринкової влади, форми її прояву, чинники її збереження і втрати, цінове і нецінове суперництво (відбір товарів, вибір ціни і обсягу випуску, рекламування, політика нововведень). Питання про взаємозв'язок концентрації продавців на ринку і рівня монопольної влади є одним з базових в рамках теорії організації промисловості. Третя група проблем відноситься до політики суспільства відносно бізнесу.

Виникнення корпоративної форми бізнесу та її активний розвиток призвели до посилення тенденцій об'єднання незалежних економічних суб'єктів. У світі ці процеси активно відбувалися на початку та у середині ХХ сторіччя. В Україні особливої актуальності ці процеси набули лише у середині 90-х років ХХ ст., а свого апогею досягли у 2005–2008 рр. При цьому концентрація, сьогодні, як правило, відбувається саме на глобальному рівні. Зниження прибутковості в широкому спектрі ринкових секторів породило боротьбу за консолідацію компаній у формі злиттів і поглинань. Хоча керівники бізнесу підносять хвалу на адресу підприємництва, на грубу реальність конкуренції стратегія нерідко відповідала оборонними діями. У багатьох випадках явною метою злиття з конкурентами було скорочення витрат за рахунок збільшення масштабу виробництва і посилювання контролю над витратами. Проте в декількох галузях ступінь і міжнародний розмах консолідації указують на те, що основною вигодою було ослаблення конкуренції. Доходи від меншої конкуренції – це не тільки монопольна рента. Як відмітив британський економіст Дж. Хикс, „найкращий монопольний прибуток – це спокійне життя”. І хоча концентрація в більшості глобальних галузей з 1950 до 1990 р. неухильно знижувалася, за останні роки відмічено різке підвищення глобальної концентрації в декількох зрілих секторах [6]. Наприклад: світова індустрія виробництва цементу в результаті злиттів і поглинань перетворилася з фрагментованої галузі, в якій працювали місцеві виробники, в галузь, де пануюче положення займають чотири глобальні групи: Lafarge (Франція), Holcim (Швейцарія), Cemex (Мексика) і Heidelberg (Німеччина); у нафтогазовій галузі хвиля злиттів компаній, поштовхом до якої служило злиття компаній BP і Amoco в 1997 р. призвела до виникнення невеликої групи „супергігантів”: Exxon Mobil, Royal Dutch/Shell, BP-Amoco-Arco, Total-Fina-Elf, ChevronTexaco і Conoco-Phillips; інвестиційна банківська справа опинилася у владі маленької групи гравців на чолі з Citigroup, Goldman Sachs, Morgan Stanley, Dean Witter, Merrill Lynch і UBS; у алюмінієвій галузі провідні групи – Alcoa (США), RusAl (Росія), Alcan (Канада), Norsk Hydro (Норвегія) і Pechiney (Франція) – поступово рухаються до ще більшої консолідації; консолідація галузі алкогольних напоїв привела до об'єднання навколо трьох провідних гравців – Diageo, Pernod-Ricard і Allied Domecq, а в секторі виробництва пива панують чотири крупні глобальні гравці - Anheuser Busch, Interbrew, SAB Miller і Heineken.

Незважаючи на те, що концентрація капіталу може відбуватися у будь-якій сфері економіки, найчастіше концентрація капіталу відбувається там, де спостерігається обмеженість ресурсів, високі транзакційні витрати, необхідність досягнення домінуючого становища для забезпечення конкурентної переваги, тощо. У ХІХ та на початку ХХ ст., концентрація капіталу, найчастіше, відбувалася у видобувних та обробляючих галузях, але вже у 30-ті роки ХХ сторіччя починаються процеси консолідації фінансового капіталу та його об'єднання з виробничим. А вже на початку ХХІ ст. найчастіше процеси концентрації капіталу можна спостерігати саме в фінансовому секторі. Наприклад, якщо розглянути результати найбільших угод зі злиття капіталів за 2007–2008 рр., то на першому місці, як за кількістю, так і за розміром угод, стоять саме фінансові корпорації та банки [7].

У сучасному світі концентрація капіталу найчастіше відбувається шляхом злиттів та поглинань, ринок яких є найбільш зростаючим та розвинутим, так в 2007 році його обсяг склав 4,4 трлн. долл. [8, с. 26]. Кожний сплеск концентрації капіталу шляхом злиттів та поглинань відбувається під дією певних рушійних сил, які відповідають певним дуже конкретним стратегічним намірам. Різноманітних чинників, що викликають різкий сплеск або згасання діяльності, направленої на злиття та поглинання, безліч, а їх сукупність впливає на виникнення сприятливих або несприятливих умов. Ці чинники, звичайно, не можуть бути незалежними один від одного. Отже, є сенс скористатися цілісним підходом на багаторівневій основі для того, щоб провести аналіз рушійних і обмежуючих чинників. Ця концептуальна основа допоможе в поясненні діяльності, направленої на здійснення злиттів та поглинань в цілому, а також окремих операцій, оскільки вона дозволяє враховувати безліч різних чинників і мотивів в рамках причин злиттів та поглинань. Такі чинники можна умовно поділити на п'ять рівнів: зацікавлені особи, фірма, галузь, макроекономіка, суспільство, політика, законодавство.

Злиття незалежних корпорацій призводить до швидкого зростання розмірів капіталу, посилення його централізації та виникнення інтегрованих бізнес структур. Інтегровані структури – це особа група

корпоративних об'єднань, які характеризуються власними закономірностями розвитку. Передумовами інтеграції, як правило, виступають прагнення вищого керівництва компанії, або інших зацікавлених осіб до отримання ефекту синергізму, який виникає за рахунок зменшення витрат, в тому числі транзакційних, внаслідок виникнення ефектів масштабу та кривої досвіду, зниження податкового навантаження, доступу до більш дешевої сировини та іншого.

Сьогодні можна говорити про те, що у XX ст. процес формування інтегрованого капіталу на основі злиття фінансової та промислової форм визначив розвиток світової економіки. На різних етапах економічного розвитку суб'єктами інтеграційних процесів виступали синдикати, трести, корпорації, концерни, холдинги, конгломерати, консорціуми, фінансово-промислові групи (ФПГ), стратегічні альянси та мережеві індустріальні організації.

Концентрація капіталу має безліч аспектів, зокрема економічний, організаційний, юридичний, стратегічний. Економічний та організаційний аспекти концентрації капіталу відповідають за своїм змістом поняттю „інтеграція”. Саме інтеграція суб'єктів господарювання призводить до концентрації капіталу та ринкової влади. Подальшого дослідження потребує управлінський аспект концентрації капіталу.

Література

1. Робинсон Дж. *Экономическая теория несовершенной конкуренции*. – М.: Прогресс, 1986. – С. 400–402.
2. Шерер Ф., Росс Д. *Структура отраслевых рынков: Пер. с англ.* – М.: ИНФРА-М, 1997. – IV, 698 с.
3. Авдашева С.Б., Розанова Н.М. *Теория организации отраслевых рынков: Учебник*. – М.: ИЧП „Издательство Магистр”, 1998. – 320 с.
4. Тироль Жан. *Рынки и рыночная власть: теория организации промышленности: В 2. т./ Институт „Открытое общество”; Санкт-Петербургский гос. ун-т экономики и финансов; Высшая школа экономики / В.М. Гальперин (ред.), Ю.М. Донец (пер.с англ.), Н.А. Зенкевич (ред.), М.Д. Факирова (пер.с англ.) – 2. изд., испр. – СПб.: Экономическая школа, 2000. – ХLII+328с. – (Библиотека экономической школы; Вып.31.)*
5. Гальперин В. М. *Предисловие автора перевода к российскому изданию Рынки и рыночная власть: теория организации промышленности: В 2. т., Тироль Ж.*// < [http:// gallery.economicus.ru/ cgiise/ gallery/ frame_rightn.pl?type = ru&links =.ru/galperin/works/ galperin_w6.txt&name=galperin&img=works.jpg](http://gallery.economicus.ru/cgiise/gallery/frame_rightn.pl?type=ru&links=ru/galperin/works/galperin_w6.txt&name=galperin&img=works.jpg)>
6. Грант Р. М. *Современный стратегический анализ. 5-е изд. / Пер. с англ. под ред. В.Н. Фунтова*. – СПб.: Питер, 2008. – 560 с.: ил. – (Серия „Класика МВА”).
7. *Итоги 2007 года на рынке М&А в России*// [http:// www.ma-journal.ru](http://www.ma-journal.ru).
8. Дружерученко К., Шарпова Е. *Большими глотками*// *Контракты*. – №5. – 2008 г. – С. 26 – 29.